

Litteratur

Skrivprocessen

Skrivprocessen är en skrivmetodik för den som skall handleda och stödja unga skribenter i deras skrivutveckling. Siv Strömquist ställer den processorienterade skrivundervisningen, som beaktar hela den arbetsprocess skrivandet innebär, och som ger eleverna stöd och handledning i skrivandets alla faser, mot den traditionella produktcentrerade skrivundervisningen.

Teorierna om skrivprocessen som en omfattande och komplicerad arbetsprocess har sina rötter i den klassiska retorikens textbildningsmodell. De hämtar också sin näring i den skrivforskning som under det senaste decenniet bedrivits framför allt av amerikanska kognitionspsykologer.

I den inledande avdelningen behandlas skrivprocessen som sådan, med särskild betoning av vad retorik och kognitionspsykologi har att säga oss om skrivandets villkor. I bokens andra avdelning presenteras den processorienterade skrivundervisningen. Där redogörs översiktligt för de didaktiska konsekvenserna av ett processorienterat synsätt. Det skrivförberedande arbetet, formuleringsfasen och efterarbetet behandlas var för sig. Avslutningsvis diskuteras möjligheten att utnyttja datorstöd i skrivundervisningen. Boken innehåller också en förteckning över litteratur som den som vill gå vidare med det processinriktade tänkandet kan ha glädje av.

Siv Strömquist, *Skrivprocessen*, Studentlitteratur, Lund 1988. 112 s.

Om styckeindelningens roll i skrivprocessen

Många elever har problem med att dela in sina texter i stycken. I *Styckevis och helt* redovisas en elevspråksundersökning som utförts på 216 elevuppsatser från högstadiet och gymnasiet.

Undervisningen visar att många elever helt avstår från att markera nytt stycke i sina uppsatser, andra markerar stycke men ofta utan att tillfredsställande behärska styckeindelningskonventionen. Styckemarkeringarna hamnar fel eller är felaktigt utformade. I valet mellan blankrad och indrag väljer eleverna ofta ett i många avseenden olämpligt mellanting.

Styckevis och helt vill genom sin beskrivning av styckets struktur och styckeindelningens funktion inte bara informera alla dem som skriver i sitt dagliga värv om styckeindelningens finesser. Den vill också ge svenskläraren de nödvändiga teoretiska bakgrunden för en skrivundervisning på textnivå.

Siv Strömquist, *Styckevis och helt*, doktorsavhandling vid Uppsala universitet 1987. 230 s.

Översättningsanalys

Det översätts mycket i vårt land, och det ordnas relativt många översättarkurser och översättarseminarier, men det finns inte många läroböcker eller andra verk som behandlar ämnet översättning. Det är därför välkommet med ny litteratur på området. En sådan ny bok är *Översättningsanalys*, författad av Irma Sorvali vid institutionen för översättarutbildning i Kouvola tillsammans med Ebba Lindgren från Sverige. Som namnet säger bygger boken på analyser av konkreta texter, varvade med mer allmängiltiga teoretiska och praktiska diskussioner kring olika översättningsproblem. Målgruppen är i första hand deltagare i översättningskurser på högskolenivå och elever vid översättarinstitut.

I det inledande kapitlet påpekar författarna att skickliga översättare bedriver en form av språkvårdande verksamhet, men att

många översättare också bedriver en språkfördärvande verksamhet. Minst fördärvbringande är de grövsta felen, för de leder sällan till efterföljd, medan de från språkvårdssynpunkt allvarliga felen finns i översättningar där språket bara är "litet underligt". Ett viktigt konstaterande är att inga översättningar — inte heller de prisbelönta och högt värderade — är utan fel. Ändå ligger det en enorm klyfta mellan en bra och en verkligt dålig men ändå läsbar översättning.

Bland de texter som kommenteras finns allt från skönlitterär prosa till reklamtext, skyltar och tvättråd.

De många intressanta och lärorika kommentarerna är en aning svåröverskådliga i mängden av text. Mycket hade vunnits med tydligare utskrift; inte ens den bästa matrissskrivare klarar framställning av tryckoriginal.

Irma Sorvali och Ebba Lindberg, *Översättningsanalys*. Kouvola kääntäjäkoulutuslaitoksen julkaisuja N:o 2, Helsinki 1987. 257 s.

Två böcker om fackspråk

En stor del av de saktexter som skrivs, bearbetas och läses i dagens samhälle kan betecknas som facktexter. Det rör sig om texter producerade av yrkesmän och yrkeskvinnor inom deras specialområden. Trots detta har facktexter och fackspråk tidigare behandlats ganska litet i den svenska språkvetenskapliga litteraturen. Det man framförallt skrivit om är terminologin och i någon mån meningsbyggnaden.

Nu har det i stort sett samtidigt kommit ut två böcker på svenska som behandlar fackspråk och facktext — den ena i Finland och den andra i Sverige.

Från kunskapens frukt till Babels torn

Vasaprofessorerna Christer Laurén och Marianne Nordman har skrivit en bok om fackspråk kallad *Från kunskapens frukt till Babels torn*. Boken behandlar främst svenskt fackspråk med exempel från tekniska, juridiska och ekonomiska texter. Begreppet fackspråk diskuteras emellertid i ett mycket mera omfattande sammanhang.

Författarna granskar sitt ämne ur en historisk-filosofisk och en samhällselig synvinkel. De beskriver hur olika fackspråk har blivit till, parallellt med vetandets tillväxt, och hur de normativa dragen började spela en viktig roll i ett mycket tidigt skede, med de första naturvetenskapsmännen som skrev på sitt modersmål och inte längre på latin. Man upptäckte snart att de naturliga språken fungerade på ett otillfredsställande sätt. Uttrycken var mångtydiga, betydelsen kunde inte fixeras och standardiseras. Kort sagt, allmänspråket var ett dåligt språkligt verktyg inom ett specialområde. Linné och Berzelius utvecklade bättre verktyg för sina fack med systematiska botaniska och kemiska nomenklaturer som hade sin bakgrund i Aristoteles definitionslära. Samtidigt märkte man dock att ett specialiserat språkbruk oundvikligen betydde att innehållet blev tillgängligt bara för de invigda. Allmänheten kunde inte förstå allt som var skrivet på dess modersmål men fackmännen hade fått ett bättre uttrycksmedel för sina iakttagelser som sålunda kunde jämföras med andra specialisters observationer.

Författarna beskriver skillnader mellan allmänspråk och fackspråk genom att dela upp de många tänkbara språkliga skalorna i mera konkreta enheter med hjälp av begreppet teknoлект. En teknoлект är en språkform som hör till ett visst fackområde och används av specialister inom detta område. Alla teknoлекter tillsammans bildar det kollektiva begreppet fackspråk som kan ställas i motsats till allmänspråket. När teknoлекten används mycket begränsat, av en liten specialistgrupp eller inom ett väl avgränsat område, kan man tala om en minilekt. Hur pass specialiserade och specifika teknoлек-

terna är beror på fackområdets traditioner och behov. Hur känt och bekant området är bland allmänheten spelar naturligtvis också en viktig roll. För en icke-fackman är det betydligt lättare att läsa om historikernas än om kärnfysikernas rön. Författarna försvarar behovet av teknoлекter. Utan ändamålsenliga fackspråk skulle vi inte klara oss. De föreslår också att man genom att jämföra olika fackspråk kan komma fram till tänkesätten på olika fackspråk. En annan hypotes är att meningsbyggnaden är nära förbunden med områdets termförråd. Ett välutvecklat termförråd tillåter enklare meningsbyggnad. Därför skulle t.ex. juridiska texter vara mera komplicerade än matematiska.

Terminologin har fått ett eget kapitel i boken. Där behandlas terminologiska principer och förklaras vilka relationerna är mellan begrepp och term. Svenska termers utseende och internationellt och nationellt terminologiskt samarbete beskrivs med ett antal exempel. Fast författarna främst koncentrerar sig på företeelser på ordnivå, tar de också upp skillnaderna mellan textprocesser i olika fackspråk. I juridiska texter återspeglas t.ex. det komplicerade resonemanget och de talrika exemplifieringarna i långa textstycken medan de tekniska texterna återspeglar ett mera obrutet tänkesätt. Dessa funderingar leder till tesen att den eltekniska texten kännetecknas av en kontinuerlig och den juridiska texten av en diskontinuerlig process. Hypotesen testas vidare i den text- och satssemantiska diskussion som följer.

En annan hypotes dyker upp i det kapitel som behandlar jagets, den personliga språkliga insatsens roll i facktexterna. Personliga drag är obetydliga i enkla texttyper men relevanta i mindre rutinartade texttyper. Krävande texter kräver också språklig kreativitet. Denna personliga insats kan förliknas vid fingeravtryck t.ex. när man försöker identifiera författaren. Författarna ger också exempel på hur man kan analysera olika lingvistiska aspekter i facktexter. Materialet har hämtats ur eltekniska, datatekniska, företagsekonomiska och juridiska texter.

Till sist behandlas ämnet fackspråk i undervisningen. Språkinläring borde gå hand i hand med fackinläring. Språkbud i en naturlig miljö kan vara ett utmärkt sätt att bli insatt i ett fackområde när man försöker lära sig fackspråkskommunikation både på ett främmande språk och på sitt eget modersmål.

Från kunskapens frukt till Babels torn ger en bra överblick av området fackspråk, dess betydelse för vetandets utveckling och för den moderna människan. Boken omfattar både en allmän inledning till ämnet och författarnas personliga forskningsidéer och hypoteser. Detta betyder att de förkunskaper som förutsätts av läsaren varierar något från kapitel till kapitel. Boken kan också med fördel läsas fragmentariskt. Den kan studeras som en inledning till fackspråk och filosofin kring fackspråkstänkandet eller som en handbok för ett antal fackspråkliga analysmodeller.

Fackspråksstudier är ett så omfattande forskningsobjekt att alla aspekter inte får rum i en bok. Hur man populariserar eller anpassar fackspråksnivån i olika kommunikativa situationer i det moderna samhället får ganska liten uppmärksamhet. Å andra sidan diskuteras andra samhällseliga och filosofiska aspekter mångsidigt och utförligt. Om kvaliteten på ett fackspråk är god eller dålig kan inte bestämmas med kriterier från allmänspråket eller från allmänspråkliga användningssituationer. Det blir helt klart i framställningen.

Boken innehåller både en kommenterad och en mera allmän bibliografi som är en bra utblick särskilt över den skandinaviska och tyskspråkiga facklitteraturen. Den ger många tankeväckande impulser för den som är intresserad av fackspråkens olika funktioner och uttrycksformer i samhället och passar också bra som en kursbok i fackspråksstudier.

Krista Varantola

Åbo universitet

Christer Laurén och Marianne Nordman,
Från kunskapens frukt till Babels torn.
Liber, Stockholm 1987. 216 s.

Facktext

Boken *Facktext*, som getts ut i serien Språkvårdssamfundets skrifter och redigerats av Britt-Louise Gunnarsson, innehåller sex analyser av facktexter, föregångna av en inledning om fackspråk. Boken vänder sig till lärare, forskare, universitetsstuderande och andra som är intresserade av textlingvistik och textteori. Artiklarna är resultatet av ett symposium i Uppsala 1985 med titeln "Språk och struktur i facktexter".

Den textlingvistiska och textteoretiska diskussionen illustreras med autentiska texter. De sex författarnas analyser gäller texter av olika slag — brev, artiklar, broschyrer — som representerar olika fackområden — teknik, ekonomi, medicin, naturvetenskap. Bland de analyserade texterna finns både äldre och samtida. Analysmetoderna varierar från mer ytspråklig analys av tematiska och syntaktiska mönster till djupare analys av pragmatiska och kognitiva strukturer.

Britt-Louise Gunnarsson (red.), *Facktext*, Liber förlag, Språkvårdssamfundets skrifter Ord och stil nr 18, 1987. 144 s.

Datahandbok för nyfikna

Allt fler av oss använder i dag datorer i vårt dagliga arbete utan att ha fått någon egentlig datautbildning. Vi behärskar de grundläggande rutinerna och det eller de program som vi själva använder, men har för övrigt en ganska oklar bild av datorerna och deras funktion. Bristande kunskap om termer och begrepp gör det också svårt för lekmännen att kommunicera med dataexperter och servicefolk: att förklara sina problem och behov och att förstå experternas utläggningar. Här hjälper det inte så mycket med ordlistor som bara innehåller termer och korta definitioner — det behövs uppslagsverk som beskriver och förklarar ord och begrepp på ett lättförståeligt sätt.

Detta behov fylls på ett förtjänstfullt sätt av den nyutkomna boken *Complexikon — datahandbok för nyfikna*. Boken är både ordbok, uppslagsbok och lärobok, och den försöker se på datorer med användarens

ögon. Genom sitt raka och lättsamma språkbruk och sina både roande och instruktiva illustrationer och exempel lyckas den göra läsningen om datorer till ett nöje utan att för den skull göra avkall på noggrannhet och saklighet. Den innehåller också många termer som saknas i andra dataordlistor.

Compulexikon bygger på en tysk förlaga men har bearbetats och anpassats till svenska förhållanden.

Vi återger här några artiklar som samtidigt får belysa vissa vanliga termfrågor som brukar ställas till Svenska språkbyråns telefonrådgivning (*atk-kirjoittaja, kohdistin, oheislaitteet, taulukkolaskenta, tietokone-avusteinen suunnittelu*).

dataregistrerare kallas en person som arbetar med att överföra uppgifter från dokument till magnetband, flexskivor eller annat maskinläsbart datamedium. När hålkort var dominerande databärare kallades dataregistrerare för stansoperatörer, en titel som fortfarande lever kvar på vissa ställen.

markör (eng cursor) kallas det flyttbara märke som visar den aktuella positionen på bildskärmen. Markören kan se ut som en punkt, en liten kvadrat eller ibland som en pil. Den står på det ställe på bildskärmen där något ska matas in. Den kan antingen blinka eller också lyser den hela tiden. Via tangentbordet kan man flytta markören åt vänster eller höger, uppåt eller nedåt.

kringutrustning omfattar alla de apparater som befinner sig runt omkring datorn och kan anslutas till den. De kallas också perifer utrustning. Till inenheterna hör den något föråldrade hålkortsläsaren, hålremsläsaren

och den allt vanligare optiska teckenläsaren. Man kan också räkna läspennor, ljuspennor och tangentbord med bildskärm hit.

Till utenheterna hör skrivare, skrivmaskin och bildskärm. Den senare fyller alltså två funktioner. Det gör också kurvskrivaren, som framför allt används av arkitekter och ingenjörer för att framställa ritningar. Utrustning för **talsyntes* betecknas också som en utenhet.

kalkylprogram används för att underlätta beräkningar och sammanställningar i tabeller. En vanlig modell är att bildskärmen förvandlas till ett i rader och kolumner indelat beräkningsark (eng spreadsheet). I varje ruta eller cell kan man skriva in en text, ett värde eller en formel som hänvisar till andra celler. När man sedan ändrar ett enskilt värde, ändras också värdet hos hänvisningarna till den berörda cellen. Programtypen är speciellt användbar vid budgetering och annan ekonomisk planering.

CAD (eng Computer Aided Design) betyder datorstödd konstruktion. Datorn används av ingenjörer för att förenkla konstruktionsarbetet av bl a bilar, byggnader, flygplan, maskinelement, medicinsk utrustning och faktiskt även vid utformandet av andra datorer. En flygplanskonstruktör kan få hjälp med att beräkna om en vinge på ett flygplan har tillräcklig bärkraft för ett plan med exempelvis 300 passagerare. Det innebär stora ekonomiska fördelar att utföra nödvändiga konstruktionsändringar på bildskärmen i stället för på själva flygplanet. Varje ny ritning kan visas på bildskärmen eller skrivas ut på papper med hjälp av en kurvskrivare. Jämför **CIM*.

Geologisk ordlista

Tekniska nomenklaturcentralens nyutkomna geologiordlista är en grundläggande ordlista innehållande centrala termer inom det geologiska ämnesområdet på åtta språk (Sv-E-F-S-D-Da-No-Fi). Den omfattar ca 1700 definierade termer med utländska motsvarigheter samt ytterligare ca 800 uppslagstermer.

rapakivgranit

hornbländeförande granit karakteriserad av fenokrister av kalifältspat klädda med tunna skal av plagioklas

Material som bildas vid grusvitrering av rapakivgranit benämns **örsten**.

E	rapakivi granite
F	granite m rapakivique
S	granito m rapakivi
D	Rapakivi-Granit m
Da	rapakivgranit
No	rapakivgranitt
Fi	rapakivgraniitti

TNC 86 *Geologisk ordlista*, Stockholm 1988. 482 s.

Åländskt språk

I september 1986 arrangerade Nordens institut ett symposium i Mariehamn kring frågeställningen: Varifrån har åländskan fått sina språkliga impulser, från öster eller väster? De deltagande forskarna representerade flera olika discipliner: kulturhistoria, historia, arkeologi och språkvetenskap. Arbetet har nu konkretiserats i form av en konferensvolym i Ålands högskolas nya serie.

Rapporterna belyser frågeställningen på ett mycket intressant sätt. T.ex. Peter Slotte behandlar en tid då inflytandet självklart kom från väster — den tidiga medeltiden då svenskarna koloniserade södra Finland. Han refererar Lars Hellbergs ortnamnsstudie som tycks visa på en avfolkning och en

statligt styrd nykolonisation av Åland på 1100-talet. I de kulturhistoriska bidragen betonas den åländska befolkningens kontakter i olika riktningar. Nils Storå tecknar en kulturgeografisk helhetsbild, och David Papp behandlar ett snävare utsnitt i större detalj: allmogesjöfarten. Historikern Johanna Aminoff-Winberg beskriver den åländska flykten under Stora ofreden. Det förefaller dock inte troligt att den fick radikala konsekvenser för språkutvecklingen, eftersom flyktingarna främst bosatte sig i Roslagen och till stor del återvände till sina gamla hemorter efter fredsslutet. Av Maj-Len Rönkäs dialektgeografiska bidrag framgår att vissa skördetermer (*kasträka, vanna, räfspinne*) klart visar på kontakter västerut, även om innovationerna kan ha spritts vidare österut. Gunilla Harling-Kranck å sin sida visar att dialektgränsen vid Skiftet inte är riktigt så skarp som vissa tidigare översikter gärna vill göra den (t.ex. Väinö Solstrands omtryckta uppsats från 1920). Ing-Marie Lomans analys av den gamla bröllopsdikten på Föglödialekt från år 1709 ger närmast som resultat att Åland bildade en del av ett dialektband som sträckte sig från Roslagen till den sydfinländska skärgården.

Också undersökningarna av dagens åländska språkbruk visar på kontakter såväl österut som västerut. Ralf Svenblad har ingen svårighet att belägga något hundratal finlandismer i de två åländska tidningarna. Marika Lönn och Hedvig Wallin kan å sin sida visa på att skolungdomens slangspråk är starkt påverkat av rikssvenskan. Kristina Johansson och Inga-Lill Pettersson kan genom ett test där försökspersonerna skall lokalisera uttalsprov bekräfta uppfattningen att den åländska ungdomens uttal är jämförelsevis enhetligt. Man kan bara ana en svag tendens till uppdelning i ett västligt (kanske mer Sverigepåverkat?) och ett östligt (kanske konservativare?) område.

Den åländska dialekten är i dag utjämnad på fasta Åland och avviker tydligt från högspråket bara i skärgården. Dagens åländska får en särprägel främst genom uttalet. Åland ligger mellan två uttalsnormer, den rikssvenska och den finlandssvenska, och kan därigenom lätt plocka drag från båda hållen och hävda en tredje norm. Pernilla Cammert på Radio Åland visar hur

väl lokalradion speglar dagens mångskiftande medieverklighet. Vid tiden för symposiet var reportrarnas tidigare hemorter Stockholm, Småland, Värmland, Mariehamn, Östra Nyland, Österbotten, Skåne och Göteborg! Dagens ålänning mottar av allt att döma ännu mer varierande impulser än förra seklets allmogeseglare på kajerna i Stockholm, Reval och Helsingfors.

Erik Andersson

Åländskt språk mellan öst och väst.
Ålands högskola 1988:1. 193 s.

Språknämndernas telefonrådgivning

De nordiska språknämnderna genomförde under åren 1984—86 en undersökning av samtalen och frågorna till nämndernas telefonrådgivning. Man ville framför allt ha reda på vilka som utnyttjade rådgivningen, vilka slags frågor som ställs och i vilket syfte de frågande ringer. De preliminära resultaten av undersökningen har tidigare publicerats i korthet i *Språkbruk* 2/85.

Den slutliga rapporten om språknämndernas telefonrådgivning har nu getts ut av Nordiska språksekretariatet. Den innehåller längre artiklar om rådgivningen inom Dansk Sprognævn, Norsk språkråd, Svenska språknämnden samt finska och svenska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken samt kortare redogörelser för situationen i de sverigefinska, isländska, färöiska och samiska nämnderna. Boken avslutas med en samnordisk översikt.

Språknemndenes telefonrådgivning.
Nordisk språksekretariats rapporter 9, Oslo 1988. 270 s.

Språk i Norden 1988

Årets nummer av Nordiska språksekretariatets och de nordiska språknämndernas årsskrift *Språk i Norden* innehåller bl.a. artiklar om isländsk och finsk språkvård och ordbildning, purism i nordisk språkvård och den senaste tidens språkutveckling i Norge. Dessutom ingår som vanligt presentationer av nyutkommen språklitteratur och förteckningar över ordböcker och ordlistor.

Språk i Norden 1988. Nordisk språksekretariats skrifter 9. 140 s.